

ÜRMÖSI SÁNDOR ÍRÁSOS HAGYATÉKA

Önfejű unitárius lelkész – innovatív néprajzi

*gyűjtő. Ürmösi Sándor (1815–1872) írásos
hagyatéka. Sajtó alá rendezte, a bevezető*

tanulmányt és a jegyzeteket írta Szakál Anna.

(Emberk és kontextusok 17.)

Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2020.

■ A magyar művelődéstörténet Ürmösi Sándort (1815–1872) az erdélyi útirajz-irodalom egyik korai művelőjeként, *Az elbujdosott magyarok Oláhországban* (Kolozsvár, 1844) című útleírás szerzőjeként tartotta számon hosszú ideig. Csak a folkloristák szűkebb körében volt ismeretes, hogy az egykori unitárius lelkész, Ürmösi Sándor személyében Kriza János gyűjtőhálózatának feltehetően legkorábbi munkatársát tisztelhetjük. Életéről, pályájáról, munkásságáról azonban alig tudott számot adni a szaktudomány. Gyűjtéseinek részleges feltárására csak az új évezredben került sor a *Vadrózsák* második kötetének (2013) sajtó alá rendezése során, a teljes életmű bemutatására pedig Szakál Anna vállalkozott Ürmösi Sándor írásos hagyatékának feltárásával és közzétételével.

Szakál Anna szakított a hagyományos forrásközlési gyakorlattal, nem szorítkozott kizárólag a folklórgyűjtő Ürmösi Sándor bemutatására, hanem számba vette Ürmösi minden fellelhető írását – kiadott és kiadatlan műveit, gyűjtéseit, levelezését, periodikákban közzétett kisebb közleményeit –, tágabb kontextusba helyezve ezáltal Ürmösi Sándor néprajzi-folklórgyűjtői te-

vékenységét. De nemcsak ebben a vonatkozásban szakított a hagyományos közlési-értelmezési móddal. Ürmösi Sándor személyét, életpályáját és néprajzi gyűjtőmunkáját úgy vizsgálja, hogy egyszerre kívánja a lelkész és a gyűjtő Ürmösit bemutatni a rendelkezésére álló kétféle forrásanyag egymásra vetítésével. Az iskola- és egyháztörténeti forrásokból – mint Szakál Anna vallja – „egy rosszul értelmezett hivatás- és küldetéstudattal rendelkező, mindenhol konfliktust generáló lelkész alakja bontakozik ki előttünk, akinek a valóság szelektív észlelése nem teszi lehetővé, hogy szerepét világosan láthassa saját élete és az egyházközségek történetében. Ürmösi éppen azáltal válik ellentmondásos, nehezen értelmezhető figurává, ha a néprajzi gyűjtéseit és az ezekhez kapcsolódó dokumentumokat a lelkészi pályafutásával összefüggésbe hozható iratokkal együtt olvassuk. Ez a két korpusz szinte két, nagyon sok tekintetben teljesen más embert mutat. Míg a lelkész Ürmösi Sándor kapcsán bepillantást nyerhetünk a pap és közösség, esperes és lelkész, püspök és lelkész bonyolult, sokszor csak a szokásjog által vezérelt viszonyának belső műkö-

désébe, addig a néprajzi gyűjtéseit vizsgálva egy új utakon járó, kísérletező, esetenként formabontónak, újítónak ható gyűjtői munka körvonalazódik előttünk.”

A kétféle forrásanyag egymásra vetítését Szakál Anna úgy oldotta meg, hogy a kötetet két részre osztotta. A könyv első ötödében a fel-tárt – főleg egyházi – források segítségével megrajzolta Ürmösi fölöt-tébb hányatott életútját, melyből – a források természete miatt – inkább a lelkész Ürmösi alakja bonta-kozik ki, kevesebbet tudunk meg a gyűjtő Ürmösiről. Ez a rész tulaj-donképpen egy állandóan vizsályt szító, ellentmondásos személyiség fokozatos leépülését mutatja, aki lelkészként-emberként sehol nem tudott huzamosabb ideig megma-radni, mert maga körül állandóan konfliktusokat gerjesztett: lelkési pályafutása huszonhárom évében, 1844–1867 között nyolc egyház-községben szolgált, s a nyolcból csupán egyetlen olyan település volt, ahol több mint hat évet töltött – ámbar ott is heves vizsálykodá-sok közepette, máshol többnyire egy-két, ritkábban három év alatt iszákossága, szolgálati kötelezettsé-geinek elmulasztása vagy konfliktust generáló természete miatt helyzete tarthatatlanná vált. Gyakori áthelyezéseiért egyházi fölöt-teseinek is állandó gondot okozott, olyan feladatok elé állította őket, melyeknek megnyugtató, jó megoldása nem volt, mert Ürmösi termé-szetéből-magatartásából fakadóan nem is lehetett.

A kötet nagyobbik részében, a szövegtárban Szakál Anna elsősor-ban a gyűjtő és alkotó Ürmösit állít-ja elének úgy, hogy az adott szöveg-korpuszt minden esetben igyekszik az életrajzi tér- és időben elhelyez-ni. A kronologikus sorrenden belül

Szakál Anna rendezési elve az volt, hogy az összetartozó gyűjtésegysé-geket, avagy a Krizának együtt el-küldött kéziratköteget vette alap-egységnek, eltekintve attól, hogy jelenleg hol, milyen szövegegyüt-tesben található az illető írás. A szövegek azonosításáról, egymás-hoz rendeléséről, datálásáról min-den szövegegység keretes bevezető-jében tájékoztatja az olvasót, ami nagymértékben megkönnyíti az el-igazodást. Ötletes újítása Szakál Annának az is, hogy az alapegysé-geket tipográfiai eszközökkel is el-különíti egymástól. A római szá-mokkal megszámozott egységeket minden egyes esetben közrefogja az illető írásmű első és utolsó olda-lának szürkére színezett fotokópiá-ja, mely nemcsak láthatóan elkülö-níti az egyes kötegeket egymástól, de írásmintával is alátámasztja a sajtó alá rendezőnek az íráskép alapján tett kormeghatározó megál-lapításait.

Az életrajzi térben és időben el-helyezett szövegekpuszt arról ta-núskodik, hogy Ürmösi Sándor gyűjtő- és alkotómunkája két állo-máshelyhez (Tordátfalva és Bözöd-újfalu) és életének három rövid idő-szakához köthető (1841–1843, az 1850-es évek legeleje, 1853–1856). 1856 utáni írásos hagyatéka pedig arról tanúskodik, hogy Ürmösi íráshasználata jobbára esperesek-nek, püspököknek címzett panasz-levelek megfogalmazására szorítko-zott. Érdemes viszont felfigyelni arra, hogy alkotó ember mivolta még ekkor is megmutatkozott egy-egy villanás erejéig: gyűjtési felhí-vást tett közzé, és naptárkészítés foglalkoztatta élete utolsó éveiben.

Ürmösi Sándor gyűjtései arról tanúskodnak, hogy gyűjtőként is autonóm személyiség volt, akit aligha befolyásolhatott volna bárki

is abban, hogy mit és hogyan gyűjt-
sön. Így magyarázható például az,
hogy a klasszikus népköltészeti
műfajok (ballada, dal, mese) gyűj-
tése mellett foglalkozott az oláh-
falusi és barcasági magyarok lako-
dalmának, a húsvéti és pünkösdi
ünnepi szokásoknak a leírásával is.
Ürmösi lakodalmi szokásokat be-
mutató dolgozatai külön is figyel-
met érdemelnek. Bár nem fejtí ki
részletesen, utalásából arra követ-
keztethetünk, hogy a lakodalmi
szokások bizonyos részeinek pár-
huzamos leírásával (a viselet és a
nyelvjárás egyezései mellett) Ür-
mösi bizonyítékot keresett arra,
hogy a barcasági magyarok egy ré-
sze – a nyomor elől menekülve –
Oláhfaluból telepedett át a szászok
földjére. A magyar szakirodalom-
ban alighanem Ürmösi volt az első,
aki a néprajz segítségével, a viselet,
szokások, nyelvjárás párhuzamba
állításával és egyeztetésével pró-
bálta bizonyítani egy népcsoport
eredetét.

Új utakon járt Ürmösi akkor is,
amikor a különböző erdélyi magyar
népcsoportok belső migrációját kö-
vette figyelemmel. E témakörben
fennmaradt feljegyzései inkább de-
mográfiai, mint néprajzi adatgyűj-
tésnek tekinthetők, a székelységtől
különálló magyar népcsoportok
vizsgálatához szánt előmunkálatok

dokumentumainak. Feljegyzései
azonban – úgy tűnik – nem esetle-
gesek, valamilyen célt követett,
amikor számba vette a szász szé-
kekben élő magyarságot, felekezeti
hovatartozásuk alakulását/történe-
tét, amikor a Szászföldre vagy a
vármegyei területekre irányuló szé-
kelyföldi kirajzásokat vette szem-
ügyre. Ismerve Ürmösi 1844-ben
nyomatásban is megjelent munká-
ját, melyben a Havasalföldre irá-
nyuló magyar migráció kérdéseivel
és következményeivel foglalkozott,
arra lehet következtetni, hogy Ür-
mösit a belső és külső migráció, a
nyelvszigetek kialakulásának kér-
dése egyaránt foglalkoztatta, nem-
különben a székelységen belül el-
különülő sajátos csoportosulás,
mint amilyen a bözdújfalusi
szombatosoké volt. Ha mindezek-
hez hozzászámítjuk azt is, hogy
Ürmösi megkísérelte úgy lejegyez-
ni az egyik Nyikó menti mesét,
hogy egyszerre szándékozott érzé-
keltetni a nyelvjárási sajátosság-
okat és a beszélt nyelv hanglejtését –
vagyis a hangzó anyagot írásban
rögzíteni –, valóban helyénvalónak
találjuk, hogy Szakál Anna „inno-
vatív néprajzi gyűjtő”-ként jelöli ki
Ürmösi Sándor helyét a Kriza-
munkatársak között.

Olosz Katalin